

פרשת בהר

”ואני לא באתי אלא לפרש פשוטו של מקרא”

כה, א וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר

מאז הלימוד בחידר מקובל עלינו שמגמת רש"י בפירושו על התורה היתה כפי שכתב (בראשית ג, ה ד"ה וישמעו): יש מדרשי אגדה רבים וכבר סידרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר המדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו (עכ"ל), כשכוונתו של רש"י לפשוטו של מקרא ממש, היינו פירוש הכתוב על פי כללי הדקדוק הלשון והתחביר (ועיין בפרשת נח שם הבחנתי בין פשוטה של מלה ובין פשוטו של מקרא), או דברי חז"ל (או אגדה או הלכה) אשר אמנם לא בשם "פשוטו של מקרא" ייקרא, אבל עדיין אפשר להתאימם לכתוב (אבל לא לפשט) בצורה של דבר דבור על אופניו.

אך נראה שהרש"י הראשון לפרשת בהר מטיל ספק בהבנתנו זאת. וזה לשונו ד"ה בהר סיני:

מה ענין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצוות נאמרו בסיני? !
אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני. עד כאן תחילת לשונו של רש"י. אילו בזה סיים רש"י את דבריו היינו לומדים כדרכנו, אבל בזה לא הסתפק רש"י אלא המשיך, וזה לשונו: כך שנויה בתורת כהנים [כלומר, אין זה ביאור שלי, כך שאם אינו עונה על קנה המידה הרגיל שלי אין לבא עלי בטענות אלא העתקתי אותו מילה במילה מהתורת כהנים], ונראה לי שכך פירושו [ובזה מנסה רש"י להתאים את הקושיא ואת התשובה של התורת כהנים לעיקרונות ולמגמה של פשוטו של מקרא או פירוש המתיישב בדבר דבור על אופניו. עיקר העיסוק שלו היא בהבנת עצם הקושיא של 'מה ענין שמיטה אצל הר סיני', שהרי אם הקושיא לא תהיה קשה, אין צורך בתשובה!] לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית

בערבות מואב במשנה תורה ויצויין כי אין זו המצוה היחידה שאין חוזרים עליה ב"ספר תורת משה" (נחמיה ח, א), למדנו שכללותיה ופרטותיה כולן נאמרו מסיני [בזה בודאי אין חולקים], ובא הכתוב ולימד כאן [בבחינת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא] על כל דיבור ודיבור שנדבר למשה, שמסיני היו כולם כללותיהן ודקדוקיהן, וחזרו ונשנו בערבות מואב [דבר שלא הוכח כלל וכלל, שהרי ערבות מואב מאן דכר שמייהו?! והרי פרשת בהר שייכת ל'תורת אהל מועד', לעומת 'תורת מעמד הר סיני', לעומת 'תורת ערבות מואב' בסוף ארבעים שנות מדבר], עכ"ל רש"י.

הבאנו את דברי רש"י עם הערות הלקוחות מגדולי מפרשיו אשר כתבו על הדיבור הזה של רש"י. פרשנות זאת המשקפת רק במידה קטנה את הקושי של מפרשי רש"י בכל הקשור להתאמת ה'תורת כהנים' ל'אני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי הכתוב דבר דבור על אופניו'. והקשיים בהבנת דברי רש"י הם גם בעצם הקושיא ובעיקר בהסקת המסקנה, הן כמסקנה והן כמותאמת לפשוטו של מקרא. ועיין בין היתר בפירוש הרא"ם המאריך עד מאוד, תוך כדי שימוש בלשונות 'וקשיא לי טובא... ותו... ותו... ואם תאמר... אך יש לתמוה... והרמב"ן ז"ל טען על דברי הרב ואמר 'ואינו נכון כלל בעיני... עד כאן לשון הרא"ם. ואחרי הרא"ם מצינו בגור אריה... 'לכך נראה דמעיקרא לא קשיא כלל... אבל הרמב"ן... ולי היה נראה פירוש הברייתא דתורת כהנים'... עכ"ל. ואחריהם התקשו והתלבטו בעל נחלת יעקב, בעל באר יצחק, דברי דוד ועוד, כולם חברו באו יחד לנסות לבאר מה יסוד דרשת חז"ל בתורת כהנים וכיצד דרשה זאת תואמת את דרכו של פרשנדתא בפשוטו של מקרא.

לאור כל הנ"ל, בעצם אנו תמהים, מה ראה רש"י להביא פירוש שעל פי מה שהוא עצמו כתב - ולפי דברי גדולי מפרשיו - תואם את פשוטו של מקרא רק בדיעבד, אם בכלל. הרי אם מגמתו של רש"י היתה (וכך למדנו מאז ומתמיד) לפרש את הכתובים על פי פשוטו של מקרא, וכי לא היה פשוט יותר לדלג על פירוש זה של חז"ל שאינו עולה בקנה אחד עם פשוטו של מקרא אליבא דרש"י, כשם שלא הביא מכל כך הרבה מדרשי חז"ל, משום שלא ענו על קנה המידה שבמגמתו!

הבעיה שאנו מעלים כאן קשה יותר בפירושו נוסף של רש"י בחומש שמות שאנו מביאים מיד. כי בעוד בפירושו ל"הר סיני" מפרשי רש"י חשו היטב בבעיה ורש"י רק רמז לקושי (ונראה לי שכך פירושו), הרי בפירושו לפסוק בפרשת משפטים, היה זה רש"י עצמו אשר התקשה בכל הקשור בהתאמת דרשת חז"ל לפשוטו של מקרא, ואף שיתף אותנו בהתלבטויות שלו.

שמות כג, ב: "לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרַעַת, וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רֵב לְנֹטַת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת".

מפרש רש"י:

יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל, אבל אין לשון המקרא מיושב בהם על אופניו [דבר דבור על אופניו]. מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד, וסוף המקרא דרשו "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת", שאם יש שנים מחייבים יותר על המזכים, הטה הדין על פיהם לחובה, ובדיני נפשות הכתוב מדבר. ואמצע המקרא דרשו "וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רֵב" - על רב, שאין חולקים על מופלא שבבית דין, לפיכך מתחילים בדיני נפשות מן הצד, לקטנים שבהם שואלים תחילה שיאמרו את דעתם. ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא [אבל אין זה פשוטו של מקרא, ואף אינו מיישב את הכתוב דבר דבור על אופניו]... ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש... ואני אומר ליישבו על אופניו [כלומר, 'דבר דבור על אופניו' שהוא היבט אחר של פשוטו של מקרא], וכך פתרונו... עכ"ל.

ושוב אנו שואלים: אם כל כך קשה לך, רש"י, למצוא פתרון המקרא וליישבו על אופניו, מדוע בכלל להביא דרשות אלה ש'אין לשון המקרא מיושב בהם על אופניו'!?

השאלה העומדת אפוא, לפנינו היא: מה היתה מטרת רש"י ומגמתו בכתבו את פירושו לתורה.

"פשוטו של מקרא", על פי הבנתנו את משנתו של רש"י, אינה המטרה כי אם האמצעי! את אשר רש"י ביקש ללמד לדורות, קבע שילמד הוא ושיילמד על ידי אחרים, רק ובתנאי שהוא תואם את עקרונות הפשט (על פי הבנת רש"י בפשוטו של מקרא). המטרה והמגמה שבפירושו רש"י הוא ללמד את תורת

רש"י. כלומר, להעניק לנו אותו מטען תורני מיוחד במינו, שלפי דעת רש"י אדם הלומד תורה צריך לרכוש ולהחזיק אצלו כ"נכסי צאן ברזל". מטען זה כולל הלכה, השקפה, מוסר, דקדוק לשון הקודש, ועוד. זוהי גישה המבטיחה כי מי שילמד את פירושו של רש"י, יהיה בעל ידע תורני שורשי.

שמעתי בשם הרב הצדיק ד"ר הרב משה אויערבאך זצ"ל, שמרגלא בפומיה: "מי שלמד פרשת משפטים עם פירוש רש"י, יצא מכלל עם הארץ"! סגנון הדיבור ותוכן ידיעותיהם של בני תורה מושפעים עד עצם היום הזה מפירוש רש"י עה"ת, כגון: 'יש דורשים לשבח ויש דורשים לגנאי', 'מתוך גנותם למדנו שבחם', 'תבן אתה מכניס לעפריים', 'כשר שבמצרים הרוג', 'בית המקדש של מטה מכון כנגד בית המקדש של מעלה', 'שיבת שם ועבר', 'כשישראל עושים רצונו של מקום'... 'נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני', 'לומר שמלאכת המשכן אינה דוחה שבת', 'חַנּוּם' - מן המצוות ועוד ועוד. אמנם לא נוכל לומר על הלומד חומש רש"י שהוא תלמיד חכם, אבל לא רק יצא מכלל 'עם הארץ', אלא אף לכלל 'יודע ספר' כבר נכנס.

לא לחנם קבע עם ישראל כי 'חומש רש"י' הוא מקצוע בפני עצמו. אין לדבר על פירוש רש"י כחלק מסוים של חומש עם מפרשים. המימד המיוחד של פירושו הוא אשר נתן לו את מעמדו המיוחד בעם ישראל בכל תפוצותיו, עד כדי פסק המשנה ברורה שהלומד חומש עם פירוש רש"י לפרשת השבוע, יצא ידי חובת שנים מקרא ואחד 'תרגום'.

על פי זה אנו חוזרים אל הפסוק שהבאנו לעיל עם פירוש רש"י בפרשת משפטים, היסודות ההלכתיים (ואולי אפשר לומר גם ההשקפתיים) שחז"ל דרשו ממנו, מהווים חלק בלתי נפרד מ'תורת רש"י' שביקש להעניק לנו: אין מטין לחובה בדיני נפשות בהכרעת דיין אחד, אבל כן מכריעים לחובה על ידי רוב של שנים, מתחילים בדיני נפשות מן הצד, ועוד. לכן בפסוק זה בפרשת משפטים, קבע רש"י שיש צורך להביא מדברי חז"ל את אותם היסודות אשר בלעדיהם היה חסר בצורה משמעותית מ'תורת רש"י'. הוא אשר חייב אותו להציע 'פתרון המקרא' במקום 'שאין לשון המקרא מיושב בהם על אופניו'. אבל דבר זה נעשה רק ביחס לאותן הדרשות שיש אפשרות להציע להם 'פתרון המקרא', שהוא מישור לימודי בין מדרש חז"ל "נטו" ובין פירוש 'דבר דבור על אופניו'. לכן ויותר מדעתו על שאר הדרשות לפסוק זה. עיון ב'תורה

תמימה' וב'תורה שלמה' ילמד כמה דרשות אחרות לפסוק זה הניח רש"י, משום שלא היו בהן תנאי לכתובת פירושו, דהיינו א. הצורך החיוני להביא את הדרשה במסגרת 'תורת רש"י'. ב. האפשרות להציע להן לפחות 'פתרון המקרא', לא פשוטו של מקרא ממש, או ביאור 'דבר דבור על אופניו'.

הוא הדין והיא המידה ברש"י שבתחילת פרשת בהר אודות "כלליהן דקדוקיהן ופרטיהן של תרי"ג ניתנו בסיני". זהו יסוד היסודות שכל בן תורה חייב לדעתו ובלעדיו חסר ב'תורת רש"י'. לכן הביא את לשון רבי עקיבא בספרא כלשונו, וטרח כדי לקרב יסוד אדיר זה ב'תורת רש"י' אל המסגרת של 'דבר דבור על אופניו'.

אם כנים דברינו, יתכן ונצטרך לשנות את דרכנו בלימוד ברש"י. במקום להתחיל ב'מה קשה לרש"י', אולי יש לתת את הדעת על 'מה ביקש רש"י ללמד אותנו', ורק אח"כ לשאול כיצד לימוד זה של 'תורת רש"י' מעוגן בקושי זה או אחר בכתוב. ועיין עוד בזה, בין היתר, בפרשת דברים, מאמר: פשוטו של מקרא אצל רש"י — מטרה או אמצעי. והדבר עדיין צריך תלמוד וה' יאיר את עינינו בתורת 'חומש — רש"י'.